

Копаниця О. В., начальник Головного управління з гуманітарних питань та соціального захисту ЗС України – заступник начальника Генерального штабу ЗС України (м. Київ)

НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ СЕРЖАНТІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК

Аналізуються напрями дослідження формування лідерських якостей у майбутніх сержантів сухопутних військ, які зорієнтовані на вивчення системи військово-професійної освіти Збройних Сил України та обґрунтуванні дидактичної технології формування лідерських якостей у майбутніх сержантів сухопутних військ у процесі вивчення військово-професійних дисциплін в умовах переходу Збройних Сил України на комплектування військовослужбовцями за контрактом.

Ключові слова та терміни: лідерські якості; сержантський склад сухопутних військ; військово-професійна підготовка; природа, специфіка, функції, типологія лідерства.

Анализируются направления исследования формирования лидерских качеств у будущих сержантов сухопутных войск, которые ориентированы на изучение системы военно-профессионального образования Вооруженных Сил Украины и обосновании дидактичной технологии формирования лидерских качеств у будущих сержантов сухопутных войск в процессе изучения военно-профессиональных дисциплин в условиях перехода Вооруженных Сил Украины на комплектование военнослужащими по контракту.

Ключевые слова и термины: лидерские качества; сержантский состав сухопутных войск; военно-профессиональная подготовка; природа, специфика, функции, типология лидерства.

The research directions of forming the leader's faculties in the prospective non-commission officers of the Army are analyzed being oriented at the study of the system of military and professional education of the Armed Forces of Ukraine and scientific substantiation of didactic technology of forming the leader's qualities in the prospective non-commission officers of the Army in the process of studying the military and professional disciplines in the conditions of converting the Armed Forces Ukraine to contract service.

Keywords and terms: leader's faculties; non-commission officer personal of the Army; military and professional training; the nature, specific, functions, typology of leadership.

Докорінні та глибокі системні зміни, які відбуваються в Україні та її Збройних Силах, вимагають оптимального розвитку системи бойової та гуманітарної підготовки особового складу, що передбачає впровадження у навчально-виховний процес інтерактивних технологій новітніх педагогічних напрямів, переходу від авторитарної моделі військово-навчального процесу до особистісно орієнтованої й особистісно діяльній. Це, у свою чергу, передбачає орієнтацію сучасної системи військово-професійної підготовки на кращі світові та вітчизняні освітні традиції і зразки, на принципи сучасних гуманних дидактичних систем. Зазначене вище виявляє також і необхідність докорінного переосмислення теоретико-методологічних і методичних основ навчання та військово-професійної підготовки військовослужбовців.

Для реалізації цього у державі створюються необхідні умови, передусім – нормативні, що знаходять свої втілення у Законах України “Про освіту” і “Про вищу

освіту”, Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”), Національній доктрині розвитку освіти накреслена стратегія розвитку освіти, у тому числі й військової, на найближчі роки та перспективу.

Суттєво, що державна програма реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року і Постанова Кабінету Міністрів України № 1410 від 15 грудня 1997 року “Про створення єдиної системи військової освіти” визначають цілі, завдання, структуру і перспективні напрями розвитку єдиної системи військової освіти, головні аспекти якої конкретизовані в Концепції військової освіти в Україні. Однією з важливих складових цієї концепції є професійна підготовка військовослужбовців строкової служби, яку можна визначити як їх військово-професійну освіту, що здійснюється у підрозділах усіх видів і родів військ, спеціальних військ Збройних Сил України [1–7].

Зазначимо, що сучасна військово-професійна освіта має враховувати

найважливіші тенденції, принципи розвитку освітньої системи освіти, призначення Збройних Сил, основну мету навчання воїнів, забезпечення їх особистісного розвитку в умовах військової служби, завдання і зміст військово-дидактичного процесу, принципи загальнолюдського, національного і військового виховання.

Як засвідчує аналіз наукових джерел та наша педагогічна практика, надзвичайно важливим є провадження у систему військово-професійної підготовки сучасних інноваційних технологій навчання інтерактивного спрямування, що дозволить значно оптимізувати навчальний процес у військах. Суттєвий інтерес у зазначеному контексті становлять праці М.І. Нещадима щодо концептуальних основ ефективного функціонування військової освіти, В.С. Маслова щодо культурологічного підходу у військовій освіті, О.В. Барабанщикова щодо методології військової педагогіки, С.С. Муцинова, В.В. Офіцерова, Ю.Ф. Худолеєва щодо асоціативно-рефлекторної теорії навчання воїнів; А.М. Воробйова, В.М. Гуріна щодо проблемного навчання; Б.Ц. Бадмаєва щодо програмованого навчання; С.І. С'єдіна щодо теорії поетапного формування розумових дій; А.Г. Давидова, Є.М. Короткова щодо проблемно-діяльнісного навчання.

Загалом, для розробки напрямів нашого дослідження значний інтерес являють роботи військових науковців, таких як: О.В. Барабанщикова, Б.Ц. Бадмаєв, М.Й. Варій, А.М. Воробйов, А.Д. Глотчкін, В.М. Гурін, А.Г. Давидов, А.В. Долматов, Д.В. Іщенко, Е.М. Коротков, П.А. Корчемний, Л.Г. Лаптев, І.А. Липський, Г.В. Ложкін, Е.Я. Лусс, В.С. Маслов, В.Г. Михайловський, С.С. Муцинов, Є.М. Коротков, Б.М. Олексієнко, В.В. Офіцеров, Я.В. Подоляк, С.І. С'єдін, Ю.Ф. Худолеєв, Е.П. Утлик, М.Ф. Феденко, О.С. Челпанов, В.В. Ягупов.

Інший важливий інноваційний напрям сучасної військової освіти пов'язаний із проблемою формування лідерів, які мають брати на себе найвідповідальніші рішення і визначають напрямок і характер діяльності всієї групи військовослужбовців (Н.С. Жеребова, Я.Л. Коломінський, Р.Л. Кричевський).

Загалом, можна наголосити на великій ролі лідерів у розвитку й становлення

групових взаємовідносин (Є.А. Аркін, П.П. Блонський, Л.М. Войтоловський, А.І. Залужний). Останнім часом з'явилася велика кількість робіт з проблеми співвідношення лідерства та керівництва (А.І. Баштинський, А.І. Вендов, В.Д. Гончаров, Б.Д. Паригін), розроблюється традиційний для нашої психолого-педагогічної науки напрямок – лідерство у дитячих та юнацьких колективах (Л.В. Артемова, І.П. Волков, Я.Л. Коломінський), ставиться завдання критичного осмислення робіт зарубіжних психологів (Н.С. Жеребова).

Природа, специфіка, функції, типологія лідерства як форми неофіційного керівництва досліджується у працях В.Ф. Ануфрієва, В.Д. Гончарова, В.І. Зацепіна, Т.Н. Мальковської.

Прояви лідерства в дитячих групах на кожному віковому етапі, їх специфіку й організаторські та координаційні функції широко розглянуто у працях психологів: Г.М. Драгунової, О.С. Залужного, І.С. Кона, А.П. Краковського, Д.І. Фельдштейна та ін. Формування мотивації лідерства відповідно до вікового підходу у вивченні онтогенезу особистості досліджували Л.І. Божович, Д.Б. Ельконін, С.В. Походенко.

Проблему виховання лідерів, створення умов для розвитку лідерських здібностей та формування соціально-активної особистості розглядали такі відомі педагоги і психологи, як І.Д. Бех, І.П. Іванов, А.Н. Лутошкін, А.С. Макаренко, С.М. Мудрик, Л.І. Новикова, І.П. Підласий, В.О. Сухомлинський.

Ці та багато інших питань привертають увагу науковців і практиків до проблеми лідерства. Зокрема, широко відомі праці Г.М. Андрєєвої, Г.М. Ашина, І.П. Волкова, В.Д. Гончарова, Є.М. Дубровської, Н.С. Жеребової, І.С. Кона, Р.Л. Кречевського, Є.С. Кузьміна, І.С. Полонського, Б.Д. Паригіна, А.Г. Сорокової, Л.І. Уманського. Значний емпіричний матеріал з проблеми лідерства накопичено за кордоном. Її досліджували Дуглас МакГрегор, Курт Левін, Фред Фідлер, Поль Херсі, Кен Бланшар, Бернс Митчел, Роберт Хаус та багато інших.

Зазначимо, що відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня ("Білої книги – 2009") серед головних завдань професіоналізації Збройних Сил України є підготовка військовослужбовців за

контрактом, створення професійного сержантського корпусу, спроможного *перебрати на себе обов'язки з виховання та навчання* підлеглого особового складу і стати основою професійних Збройних Сил. Відтак, надзвичайно актуальною постає проблема формування лідерських якостей у сержантського складу Збройних Сил України, яка зумовлена низкою суперечностей між:

– невідповідністю нормативно-правової бази щодо питань формування лідерських якостей офіцерського й сержантського складу та існуючим станом військової освіти, що істотно впливає на збереження і розвиток інтелектуального та бойового потенціалу Збройних Сил України;

– розвитком і запровадженням нових форм, способів і засобів сучасної збройної боротьби й завданнями та структурою Збройних Сил, способами їх застосування, коли військові органи управління не готові швидко враховувати зміни, що відбуваються за об'єктивними й суб'єктивними причинами, що вимагає певних змін у підготовці військових фахівців;

– зростаючими вимогами в системі військової освіти, яка має забезпечувати фундаментальну наукову, загальнокультурну, загальновійськову та практичну підготовку військових фахівців та можливостями сучасної системи військової освіти щодо реалізації зазначених вимог;

– розвитком озброєння та військової техніки, підвищенням морально-психологічного стану особового складу та відсутністю цілісної концепції щодо розвитку системи військової освіти;

– вимогами Державної програми розвитку Збройних Сил на 2006-2011 роки, Державної програми переходу Збройних Сил України до контрактної форми та відсутністю комплексного вирішення завдань військової освіти з питань розробки та реалізації нових підходів до підготовки особового складу Збройних Сил України;

– вимогами щодо формування сержантського корпусу нового типу та недостатньою науковою, практичною, нормативною обґрунтованістю формування нового сержантського корпусу, розподілом функцій між молодшими офіцерами і сержантами в умовах переходу на військову службу за контрактом з коригуванням термінів військової служби і порядку її

проходження та створення відповідної нової нормативно-правової бази;

– вимогами щодо відновлення корпоративного сержантського духу, культури, цінностей та науковим обґрунтуванням і забезпеченням цього процесу.

Однак до сьогодні не здійснювалися фундаментальні та прикладні дослідження з проблем підготовки сержантського складу ЗС України, зокрема такі, які врахували б сучасні вимоги до його організації та проведення в руслі гуманістичної філософії освіти та ефективних інтерактивних технологій навчання.

Отже, аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати про актуальність та доцільність дослідження процесу формування лідерських якостей у майбутніх сержантів сухопутних військ, зокрема у процесі вивчення військово-професійних дисциплін, що потребує визначення певних напрямів цього дослідження [1–7]. Це й постає **метою** нашої статті, яка спрямована на формулювання напрямів дослідження формування лідерських якостей у майбутніх сержантів сухопутних військ у процесі їх військово-професійної підготовки.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, *об'єктом* дослідження має бути система військово-професійної освіти Збройних Сил України, а його *предметом* – дидактична технологія формування лідерських якостей у майбутніх сержантів сухопутних військ у процесі вивчення військово-професійних дисциплін в умовах переходу Збройних Сил України на комплектування військовослужбовцями за контрактом.

Відповідно до мети дослідження доцільно диференціювати такі **напрями дослідження** зазначеної вище актуальної проблеми військової освіти.

1. *Аналіз сучасного стану навчання військовослужбовців строкової служби і виявити основні його тенденції та суперечності в Збройних Силах України.*

2. *Вивчення наукових джерел з проблеми дослідження та обґрунтування головних аспектів творчого використання досягнень сучасної педагогічної теорії та практики щодо формування лідерських якостей у майбутніх сержантів у процесі професійної підготовки, зокрема у ході вивчення військово-професійних дисциплін.*

Теоретичною основою зазначених

напрямів дослідження становлять досягнення педагогіки, психології, висновки сучасних міждисциплінарних досліджень (філософських, психологічних і педагогічних), положення сучасної психолого-педагогічної науки про: вітчизняні концептуальні положення розвитку та формування особистості (Б.Г.Ананьєв, О.Г.Асмолов, І.Д.Бех, Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, Л.С.Виготський, Т.В.Говорун, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, В.В.Рибалка, С.Л.Рубінштейн, В.А.Семиченко, О.В.Скрипченко, В.В.Тарасун, Н.В.Чепелева); погляд на людину як на суб'єкта власної життєдіяльності (К.О.Абульханова-Славська, І.Д.Бех, В.І.Бондар, В.М.Мадзігон, В.О.Татенко, Г.І.Щукіна та ін.); активність суб'єкта і об'єкта в процесі навчання і виховання (Л.П.Аристова, О.В.Киричук, В.І.Лозова та ін.); наукові основи навчання військовослужбовців (О.В.Барабаншиков, В.М.Герасимов, В.П.Давидов, Є.М.Коротков, С.І.С'єдін тощо); теоретичні та експериментальні дослідження проблем лідерства і керівництва (Г.К.Ашин, І.П.Волков, Р.Л.Кричевський, О.М.Дубовська, Н.С.Жеребова, В.А.Фролов, Н.В.Шахназарян та ін.); положення теорії трансформаційного лідерства (Д.Джеймс, Н.Макгрегор, А.Берне); ідеї гуманістичної теорії лідерства (К.Аргріс; Р.Блейк і Дж.Моутон; Р.Лайкерт, Д.Макгрегор); сучасні концепції навчання. При цьому *теоретичне значення дослідження*, яке впливає із першого та другого напрямів дослідження полягає в поглибленні поняття лідерства через систематизацію положень основних теорій про зміст, функції та завдання лідерства, в розробці процедури дослідження зазначених якостей особистості, у з'ясуванні ефективності педагогічних технологій формування лідерських якостей, зокрема й у військовослужбовців.

3. *Обґрунтування та апробація технології ефективного розвитку лідерських якостей особистості військовослужбовців.*

4. *Підготовка практичних рекомендацій щодо формування лідерських якостей у майбутніх сержантів Сухопутних військ Збройних Сил України у процесі вивчення військово-професійних дисциплін.*

Джерелознавчу базу третього та четвертого напрямів дослідження становлять докторські та кандидатські дисертації, автореферати дисертацій, монографії, наукові статті в періодичних виданнях з психології, педагогіки, професійної освіти тощо. При цьому *практичне значення одержаних результатів* у контексті третього та четвертого напрямів дослідження полягає в тому, що має бути розроблена дидактична технологія формування лідерських якостей особистості, яка дозволить якісно вдосконалити як загальну, так і військово-професійну підготовку сержантського складу Сухопутних військ Збройних Сил України. При цьому результати проведених досліджень дозволять цілеспрямовано здійснювати процес формування й удосконалення лідерських якостей особистості.

Реалізація чотирьох зазначених напрямів дослідження передбачає використання певних *наукових дослідницьких методів* теоретичного, емпіричного та експериментального характеру. *Теоретичні методи* передбачають: аналіз теоретичних джерел з питань лідерства сержантів та офіцерів у керуванні, навчанні й вихованні військовослужбовців військової служби за контрактом, теорії та методики військового навчання; абстрагування та ідеалізація; класифікація та систематизація теоретичних і експериментальних даних; конкретизація теоретичних знань; індукція та дедукція; порівняльний аналіз. *Емпіричні методи*, у свою чергу, передбачають: вивчення, оцінювання і прогнозування сучасного стану формування лідерських якостей сержантів у Збройних Силах України, спостереження, бесіди, анкетування, інтерв'ю, експертна оцінка, узагальнення педагогічного досвіду, узагальнення незалежних характеристик, вивчення результатів навчальної діяльності. У дослідженні було використано також методи комп'ютерного статистичного опрацювання отриманих даних, розроблення та уточнення програм навчальних дисциплін.

Загалом, зазначені напрями дослідження у більш конкретному та деталізованому вигляді передбачають висвітлення таких *аспектів військово-*

Питання педагогіки

професійної підготовки майбутніх сержантів Збройних Сил України, як:

1. Обґрунтування теоретичних основ лідерства сержантського складу у навчанні і вихованні військовослужбовців (аналіз головних аспектів військово-професійної діяльності сучасного військовослужбовця; вивчення особливостей підготовки професійних сержантів у процесі вивчення військово-професійних дисциплін).

2. Розробка методичної технології формування лідерських якостей у майбутніх сержантів сухопутних військ Збройних Сил України (дослідження практики формування лідерських якостей сержантів у Збройних Силах України у процесі вивчення військово-професійних дисциплін (проведення констатувального експерименту) і на цій основі обґрунтування дидактичної технології формування лідерських якостей у сержантського складу).

3. Експериментальне впровадження дидактичної технології формування лідерських якостей у майбутніх сержантів сухопутних військ Збройних Сил України

(добір науково-методичного забезпечення педагогічного експерименту; проведення формувального експерименту та констатація динаміки формування лідерських якостей у майбутніх сержантів Збройних Сил України; здійснення узагальнення науково-методичних рекомендацій щодо формування лідерських якостей у сержантського складу в умовах переходу Збройних Сил України на комплектування військовослужбовцями за контрактом).

Зазначені напрями дослідження та пов'язані з ними завдання мають поставати як цілісна дослідницька процедура, що реалізується у контексті сучасних наукових підходів – таких, зокрема, як особистісно орієнтований, контекстний (суб'єктно-діяльнісний), системно-синергетичний, партисипативний, компетентнісний. Це забезпечить діалектичний зв'язок і логічність побудови всіх аспектів та етапів дослідження актуальної проблеми військово-професійної підготовки майбутніх сержантів.

Література

1. Адаир Д. Психология лидерства. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 352 с.
2. Лідерство сержанта та офіцера (психолого-педагогічний аспект): Навчально-методичний посібник / Під ред. О.В. Бойка, О.В.Копаниці, П.П.Ткачука, Н.Спейда. – Львів: ЛІСВ, 2008. – 184 с.
3. Лідерство сержанта та офіцера (психолого-педагогічний аспект): Навчальний посібник / За ред. канд. іст. наук професора П.П.Ткачука, Бойко О.В., Ткачук П.П., Копаниця О.В. – Львів, ЛІСВ, 2009. - 187 с.
4. Методичні рекомендації щодо оцінки ефективності психологічної підготовки особового складу підрозділів військової розвідки і військової поліції для виконання завдань у складі миротворчих підрозділів. Під загальною редакцією О.В.Копаниці, Литвиненко Е.С., Гінда І.В. – К.; ГУГП та СЗ ЗС України, 2006. – 98 с.
5. Словник-довідник військового психолога / Під загальною редакцією Макаренко М.В., Агаєв Н.А., Коваль М.А., Копаниця О.В., Котвіцький В.В., Литвиненко Е.С., Лозінська Н.С., Пішко І.О., Ткаченко В.В., Хоружий С.М. – Київ, 2009. – 260 с.
6. Формування лідерства і прихильності до здорового способу життя у військовослужбовців і працівників правоохоронних органів України / Під ред. В.І.Барко, О.В.Бойко, Ю.Б.Ірхін, Е.С.Литвиненко, М.В.Руденко, О.М.Хайрулін. – К.: К.І.С., 2008. – 200 с.
7. Ягулов В.В. Теорія і методика військового навчання: Монографія. – К.: Тандем, 2000. – 380 с.